

Immigrants europeus arriben al port de Nova York. La marxa als Estats Units era llarga i molt costosa. A més del preu del bitllet, calia demostrar certa solvència econòmica i donar referències d'algun lloc del país on es pogueren responsabilitzar d'ells.

EL TEMPS

Valencians a les Amèriques

Tot i que l'emigració valenciana mai no ha tingut massa anomenada, van ser molts els que van marxar als Estats Units durant els primers anys del segle XX, a la recerca d'una vida millor.

A les acaballes del segle XIX, la situació al País Valencià no era gens favorable. L'estat espanyol acabava de perdre les seues darreres colònies. A aquesta situació crítica es van afegir tot un seguit de males anyades amb sequeres, inundacions i pedregades. A més, una plaga de fil·loxera va acabar amb gairebé la totalitat dels ceps de vinya. Algunes comarques, com ara la Marina Alta, que vivien del conreu del raïm i de la producció de pansa, es van veure

abocades a una crisi econòmica sense precedents.

Davant aquesta situació, molts joves d'aquests indrets van decidir emprendre l'aventura americana. Als primers anys del segle XX, els Estats Units eren un plat abellidor. Les notícies que arribaven d'arreu d'Europa parlaven d'una nació forta que s'estava construint i que necessitava al màxim de mà d'obra disponible. Es deia que aquesta era la terra de les oportunitats i de la llibertat.

La primera quadrilla de treballadors valencians, d'Orba (Marina Alta), va ser organitzada per Vicent de Planelles, la dona del qual treballava a l'Alger, a casa d'un empresari amb interessos al ferrocarril. A partir d'aquesta primera expedició, l'efecte de crida va començar a funcionar. Parents, amics i veïns seguien els primers emigrants. En pocs anys es va escampar pels pobles de la comarca: Benigembla, Orba, Murla, Benidoleig, Pedreguer, Pego, i en menor mesura per la Safor i altres comarques del voltant.

Per arribar als Estats Units, els emigrants valencians havien de fer un viatge llarg i costós. L'odisea començava tot just en treure el bitllet per al vaixell, ja que a més del preu del tiquet havien de

L'Illa d'Ellis

L'Illa d'Ellis és un petit illot situat just al davant de l'Estàtua de la Llibertat, a l'entrada de la badia de Manhattan. L'estat de Nova York el va adquirir al 1808, a Samuel Ellis, el seu propietari i a qui deu el nom, per emmagatzemar-hi municions.

L'1 de gener del 1892 va obrir les portes el Centre d'Immigració de l'Illa d'Ellis, amb la intenció de posar fre a l'allau desmesurada d'emigrants que arribaven a les costes nord-americanes, fugint d'una Europa cada vegada més devaluada econòmicament i políticament. En aquells anys, els EUA s'anaven formant a força de diferents comunitats, amb diferents llengües, religions i cultures. La por de perdre l'homogeneïtat cultural va

començar a sorgir com un dels arguments dels primers detractors de la immigració. Davant aquesta conjuntura, el Govern nord-americà va promulgar una sèrie de lleis que obligaven tots els aspirants a entrar als Estats Units a obtenir un certificat d'aptitud. Per poder aconseguir aquest certificat calia passar tot un seguit de controls. El lloc escollit per dur a terme aquestes revisions va ser l'Illa d'Ellis.

Els ferris que conduïen els nouvinguts des dels vaixells fins a l'illa presentaven unes condicions lamentables fins i tot per a l'època. No duïen vidres a les finestres, ni lavabos ni cap comoditat. Molta gent moria pel fred i per la insalubritat mentre esperaven el seu torn per baixar a terra. Un oficial de salut pública del port va afirmar que en els anys en què ell hi va estar treballant va observar que entre un 25 i un 30% dels xiquets menors de dos anys morien allí, mentre s'esperaven.

El primer pas en arribar a l'Illa era deixar l'equipatge a l'edifici principal. Diuen els que passaren per allà que molts dels viatgers es negaven a abandonar l'equipatge perquè aquest era l'únic patrimoni que tenien per afrontar la nova vida. De la sala principal passaven a la sala de registre, on eren sotmesos a un examen mèdic —una mica peculiar, pel fet que els metges disposaven de sis segons per detectar, d'una manera visual, les malalties de cada passatger—. Els facultatius havien de cercar ferides, embarassos, símptomes de tracoma o trets facials que denotaren alguna malaltia psíquica. A totes les persones de les quals se sospitava que pogueren tenir alguna "malaltia mental", se'ls feia alguna pregunta de lògica. Corre la llegenda que uns dels metges va interrogar una xica d'ací, amb els ulls una mica confosos i espantats: "Per rentar aquesta escala,

EL TEMPS

per on començaries, per dalt o per baix?" La xicoteta li va respondre amb un anglès molt rudimentari "*Me no come to America to wash floors*" ("Jo no he vingut a Amèrica per rentar pisos"). A partir del 1917, a més de l'examen mèdic, es va exigir també, als caps de família i als passatgers de més de setze anys, saber llegir i escriure, si més no en la llengua materna. L'analfabetisme era motiu suficient de repatriació. A Orba es conta

que un jove del poble (José Morell Sendra) va passar el control tot i que no sabia ni llegir ni escriure. Un oncle seu que viatjava amb ell li va posar un diari sota el braç i un llapis a la butxaca, amb la qual cosa va passar sense que ningú li fes cap pregunta.

Als viatjants que no es consideraven aptes en el primer examen visual, se'ls feia una marca a la roba per fer una exploració més profunda. Si després d'aquesta segona exploració persistia la diagnòsi, la persona en qüestió era deportada sense arribar a posar els peus al continent americà.

En el punt àlgid, l'any 1907, l'Illa d'Ellis va arribar a acollir gairebé 2 milions de persones. En els registres mèdics de l'Illa consta que un dia d'aquest mateix any van passar pel control 17.000 persones. L'any 1949 l'oficina d'immigració va traslladar les seues oficines a Manhattan, de manera que l'Illa va tancar les portes cinc anys més tard, al 1954.

La gestió del centre no va ser sempre clara. La corrupció dels funcionaris va obligar el mateix president dels Estats Units, Theodore Roosevelt, a posar-hi punt final.

El centre d'immigració de l'Illa d'Ellis forma part, des del 1965, del monument de l'Estàtua de la Llibertat. L'any 1990 l'edifici va recobrar tota la seua esplendor en inaugurar-se el Museu de l'Emigració, un lloc amb més de trenta galeries independents i dos teatres. S'hi exhibeixen més de 2.000 objectes que inclouen passaports, joieria, eines, articles religiosos i vestimentes.

Vicent Camarena

(amb la col·laboració de Jaume Monzó)

disposar de vint-i-cinc dòlars per demostrar la seua solvència, per no ser considerats una càrrega. A més a més, havien de donar tot un seguit de dades i un lloc de referència als EUA on es pogueren fer responsables d'ells.

La durada del viatge era de gairebé tres setmanes, ja que havien de fer escala als ports anglesos de Liverpool o Southampton. Als vaixells que creuaven l'Atlàntic, els passatgers de tercera classe, on viatjaven gairebé tots els emigrants, gaudien

de les mateixes comoditats i atencions que la mercaderia.

Els compartiments dormitori no disposaven de les mínimes condicions higièniques ni sanitàries. Es tractava d'unes sales allargassades on s'amuntegaven els passatgers, separats, sense cap mena de ventilació, els fadrins de les famílies.

D'ençà que el Govern nord-americà va decidir sancionar les navilieres per l'estat tan lamentable dels nouvinguts, aquestes decidiren alleugerir la penositat del viatge amb torns, de manera que tots els passatgers de tercera pogueren pujar a coberta un cop al dia per poder respirar aire fresc, ja que als seus compartiments la pudor pròpia de la massa humana s'afeïgia a la pudor dels aliments en mal estat i al d'altres olors no tan agradables.

El vertader malson del viatger, però, començava tot just en trepitjar per primera vegada sòl americà. Sense deixar-los desembarcar, se'ls obligava a pujar a un ferri —el qual, evidentment, no era millor qualitativament que l'embarcació que acabaven de deixar—, i els conduïen a l'Illa d'Ellis, on havien de passar una sèrie de controls per ser declarats aptes per entrar als Estats Units. Els que obtenien la certificació adient podien tornar a Nova York per començar una nova vida.

L'estada a la ciutat dels gratacels solia començar per una visita a La Valenciana, un establiment regentat per veïns d'Orba on es reunien les quadrilles i es formalitzaven els contractes que la majoria ja tenien emparaulats.

Molts dels valencians que hi anaren en aquests anys s'establiren a Connecticut, al costat mateix de Nova York, per treballar a les empreses siderúrgiques i tèxtils. La majoria, però, es posava a treballar en la construcció del ferrocarril al nord del país. La feina era dura, però prou ben pagada. El sou era d'uns 3 dòlars al dia, mentre que ací guanyaven 3 pessetes. Vicent Gregori Moreno, de la Font d'en Carròs (Safor), conta que el seu pare, Vicent Gregori Torrens, va comprar quatre fanecades d'hort, una casa i va muntar un cinema mut, amb els diners que va guanyar durant tres anys als Estats Units. No van faltar tampoc, és clar, els més espanyolats que muntaren el propi negoci. Així doncs, es podien trobar tavernes, carnisseries i tota mena d'establiments regen-

tats per valencians. A la sala regentada per Fernando Zaragoza, *Seba*, s'organitzaven revetlles i festes. En una carta escrita per Joaquín Sendra podem llegir, en castellà: "Per ací es viu molt alegre. Anit férem un ball, érem més de 200. *Seba* ha arreglat una sala i tots els dissabtes fem ball. Jo toque el llaüt en companyia del *tio* Bautista (*Lelo*), de Murla i altres."

La vida dels emigrants valencians no va ser només treballar i estalviar. Durant la Guerra Civil es va crear *Sociedades Españolas Confederadas*, una organització en defensa de la república, i el *Comité Antifascista Espanol*. Alguns dels nostres hi van treballar molt activament. Un barber d'Orba, per exemple, anomenat Agustín Carcagente, va dirigir una publicació anomenada *España Libre*.

Tot i que la gran majoria dels valencians que emigraren durant el primer terç del segle XX van fer més o menys fortuna, van tornar a casa després de tres o quatre anys a les Amèriques. Alguns van fer un segon viatge, però la crisi econòmica que va assolir els Estats Units a partir de l'any 1929 els va fer desistir de

Dalt, cua de persones a la porta d'un banc novaïorquès, al poc d'esclatar el crac borsari del 1929. A sota, una altra filera de gent a Nova York, en aquest cas a la recerca d'un lloc de feina.

La Valenciana

Segurament, quan parlem de La Valenciana, estem parlant d'un punt de referència obligat en l'estudi de l'emigració valenciana als Estats Units d'Amèrica.

En els primers anys del segle XX, un parell de veïns d'Orba (Vicente Zaragoza i Fernando Morell Soler) obriren el local a la boca del port de Nova York, a la part vella de Manhattan, l'anomenada The Lower East Side. La vida de La Valenciana, però, va lligada a la vida de Francisco Sendra Sendra, un altre veí d'Orba que va adquirir el local, amb Manuel Ivars, de Benissa (Marina Alta). Amb el nou propietari, l'establiment va esdevenir lloc de trobada dels emigrants valencians, que a la dècada dels anys vint del segle passat van arribar a ser gairebé trenta mil, ja que el senyor Sendra disposava de contactes que podien facilitar la recerca de feina.

Aquest establiment va adquirir ben aviat un gran renom entre la societat valenciana que residia a Nova York. Exercia alhora d'oficina de col·locació, d'estafeta de correus i de modest centre comercial. A La Valenciana es podia comprar un poc de tot, des de roba de feina fins a barrets, tabac i tota mena de productes de la terra. Però sobre totes les coses, el local regentat per la família Sendra era una fonda. Allà paraven tots els que arribaven a Nova York per primer cop i els que hi passaven en recerca d'una nova feina; allà mataven la gana, hi bevien i hi cantaven, i ofegaven la seua recança amb els licors del país i, sobretot, es parlava en català. De fet, potser mai no s'haurà parlat tant en la nostra llengua en terres americanes com en aquells anys.

A la zona on hi havia La Valenciana hi havia també altres comerços i locals regentats per valencians, com ara la carnisseria La Favorita i dues perruqueries —una de Vicente Montserrat, d'Orba, i l'altra, d'un tal Sòria, d'Oliva (Safor), el nebot del qual encara regenta una perruqueria a Oliva—. També hi havia la Casa Moneo, on es podia comprar paelles, oli i torró. Com no podia ser d'altra manera, a aquest barri es trobava el Círculo Valenciano, al número 104 de Madison Street. Molt a prop dels nostres hi havia la Sociedad Cultural Gallega (número 26 de Cherry Street), i el Centro Vasco-Americano (número 48, també de Cherry Street).

Actualment el local no existeix. El solar que va ocupar gairebé durant mig segle és ocupat per un edifici d'apartaments sense cap menció a l'establiment que hi va haver i la importància que va tindre. Potser ha arribat l'hora que els fills i els néts dels emigrants li reten l'homenatge que de segur els seus avis li farien. *V. C.*

A la dècada dels anys vint del segle passat els emigrants valencians van arribar a ser prop de trenta mil. Nova York era el lloc de recepció més important.

perllongar la seua estada. L'emigració valenciana ha estat sempre una "emigració d'oroneta", és a dir, d'anada i tornada. Ha estat sempre lligada a èpoques i esdeveniments puntuals: crisis econòmiques, males collites... El valencià, quan es veu obligat a emigrar, ho fa amb la intenció de tornar a casa un dia o altre. De fet, la majoria ni tan sols van aprendre l'anglès. Un veí de Pego (Safor), Pasqual Sendra, que hi va romandre dos anys, contava en tornar: "A l'aigua, *water*; al pa, *bread*; i a tota la resta, *all right*."

Amo els diners guanyats amb tant d'esforç compraren cases i bancals i, d'una manera molt significativa, van ajudar a

millorar els seus pobles. De fet, a Orba hi ha un carrer anomenat de les Amèriques, que va ser construït amb els diners guanyats dels emigrants.

A la fi dels anys seixanta i principi dels setanta, una nova onada d'emigrants va abandonar el nostre país per reprendre l'aventura americana. Fills i néts d'emigrants van recuperar els contactes dels seus pares i avis i van creuar la mar a la recerca d'una vida millor. D'aquesta segona onada d'emigració, però, van ser molts els que decidiren quedar-se als EUA.

Cada estiu, però, els *americanos* tornen sens falta a Benigembla, a Orba o a Mur-

la, o a molts altres pobles, per visitar les seues famílies. Ningú no en fa un gra massa, però, de la visita d'aquests emigrants, perquè no hi ha una casa a aquests pobles que no tinga una parent o un amic *americano*.

*Vicent Camarena**
(amb la col·laboració de
Jaume Monzó)

*Agraïments: a Francisco Caravaca i a Tere (Orba), per la seua ajuda; a Vicent Gregori (la Font d'en Carròs), per les seues històries, i a totes les persones que m'han mostrat el camí a seguir, en especial a Mia Ramondt (Orbeta), perquè continue en la seua valuosa tasca de recerca de les arrels del poble.